

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МОВА І СУЧАСНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

(ДО 180-річчя З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ О. О. ПОТЕБНІ)

*Матеріали науково-практичної конференції,
м. Київ, МАУП, 22 травня 2015 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2015

Редакційна колегія:

І. П. Бідзюра (голова), д-р політ. наук, проф.;
Ю. О. Мєлков, д-р філос. наук;
Т. В. Нич, канд. філос. наук, доц.;
Н. Д. Пальм, канд. філос. наук, доц.

Відповідальний за випуск: *Мєлков Ю. О.*

Матеріали науково-практичної конференції “Мова і сучасний культурний простір (До 180-річчя з дня народження О. О. Потебні)” – 22 трав. 2015 р. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2015. — 68 с.

У пропонованому збірнику подано статті науково-практичної конференції, присвяченої 180-річчю з дня народження О. О. Потебні, у яких розглянуто життєвий і творчий шлях відомого вченого.

ЗМІСТ

Дмитрулін Н. Ю.

“...Я вижду помочи, на которых вела меня судьба...”

(о жизни и творческом пути А. А. Потебни) 4

Мелков Ю. А.

Многомерность языкового пространства и пролиферация культурных идентичностей: от национализма к интернационализму..... 7

Нич Т. В.

Мова як об’єктивація та перспектива свідомості у філософській концепції

О. О. Потебні 15

Бисенбаев Ф. К.

Проблемы сознания в контексте философии языка А. А. Потебни..... 18

Проскулікова Л. Н.

Міфологічні студії О. Потебні в контексті західноєвропейської філософії міфу 25

Олійник В. В.

Мовознавча спадщина О. О. Потебні: сучасне осмислення 28

Шпильківська І. О.

Проблема двомовності: від Потебні до сьогодення 32

Єрескова Т. В.

Мова як маркер національної ідентичності у сучасному соціумі 35

Чиркова О. А.

Мова як чинник утворення нації..... 39

Попов В. Ж.

Спілкування мешканців українських міст з представниками іноземних армій

у 1918–1920 рр...... 43

Пальм Н. Д.

Духовність українського суспільства: історія, проблеми та перспективи..... 48

Пустовит А. В.

Звуковой пейзаж в стихотворении Артюра Рембо “Офелия” 52

Бондаренко Н. О.

Роль сім’ї у формуванні соціальної ідентичності та мовної культурної

пам’яті особистості. 56

В. В. ОЛІЙНИК

канд. пед. наук, доцент

каф. психології та соціально-гуманітарних дисциплін

Хмельницького інституту МАУП

МОВОЗНАВЧА СПАДЩИНА О. О. ПОТЕБНІ: СУЧАСНЕ ОСМИСЛЕННЯ

*Мова є не тільки однією із стихій народності,
але й найдосконалішою її подобою.*

О. Потебня

Сьогодення вимагає підвищення рівня духовності всієї української нації, відродження її найкращих традицій. Важливим завданням є виховання підрастаючого покоління на гуманістичному, демократичному та національному принципах. Про це йдеться у “Національній доктрині розвитку освіти” (2002), “Програмі розвитку виховання в системі освіти України на 2003–2012 роки” (2003), “Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки” (2013). Основне завдання освіти — сформувати покоління всебічно розвинених, свідомих громадян. Виховання особистості має здійснюватися на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях, обрядах, багатовіковій виховній спадщині, духовності. Головним аспектом є прилучення молоді до національної культури на основі рідної мови. Адже не лише людина впливає на мову, а й мова формує особистість. Тому мова є ключовою ознакою національної культури.

Зазначимо, що мовознавча наука інтерпретує мову як соціальне явище, без мови не можливо існування суспільства, проте поза суспільством не існує й сама мова.

Методика розвитку мовлення та навчання мови учнів будується на основі здобутків українського теоретичного мовознавства, зокрема на працях О. Потебні, М. Жовтобрюха, І. Вихованця, В. Русанівського, М. Плющ, О. Пономаріва, Л. Мацько, І. Білодіда та ін.

Наукова діяльність видатного українського мовознавця, філософа, фольклориста, етнографа, літературознавця, педагога Олександра Опанасовича Потебні сприяє вихованню у молоді почуття любові до рідної мови, Батьківщини. З огляду на це важливим є звернення до імені й мовознавчої творчості О. Потебні, його громадського й культурного досвіду.

До мовознавчої спадщини О. Потебні звертаються сучасні вчені-мовознавці, філософи, педагоги, розкриваючи у своїх працях такі проблеми: природа мови і мислення у концепції О. Потебні (Ф. Бацевич, Т. Козакова, Ю. Полякова, В. Франчук, Ф. Широкоград та ін.); філософія мови (Н. Жай-

воронок, І. Лисий, Н. Левчук-Керечук та ін.); психологія мови і культури (Ф. Бацевич, Ф. Власенко, С. Дем'яненко та ін.); міфологія і мовний світ народу (Н. Жайворонок, О. Костюк, Я. Чопик та ін.).

Мета цієї статті — розкрити мовознавчу спадщину О. Потебні крізь призму сьогодення, шляхом висвітлення проблем, які порушував видатний український філософ, мовознавець у своїх працях.

Олександр Опанасович Потебня (10/22.09.1835 — 29.11/11.12.1891), видатний український мовознавець, професор Харківського університету, ввійшов у науку як визначний славіст, чия діяльність збагатила скарбницю світової слов'янської філології.

Наукова і педагогічна діяльність О. Потебні, пов'язана з Харківським університетом (закінчив у 1856 р.), розпочалася після складання магістерських іспитів із слов'янської філології, захисту дисертації “О некоторых символах в славянской народной поэзии” (1860) на здобуття наукового ступеня магістра і отримання посади ад'юнкта університету з правом викладання історії російської мови [3].

Наукові досягнення принесли йому світову славу. О. Потебня ввійшов в історію науки і філософії як видатний мовознавець, неперевершений фахівець у галузі історії синтаксису, семантики, етимології, фонетики, діалектології. Перу вченого належать відомі праці, в яких висвітлюються питання теорії словесності, взаємозв'язку мови і нації, мови і міфу, мистецтвознавства, народної поетичної творчості, етнографії.

Відомий він і як філософ, який уперше в європейському просторі створив оригінальну філософію мовознавства, показав її значення у філософській і загальній культурі людства. У своїх філософських поглядах О. Потебня виявив коливання між різноманітними системами — матеріалістичними й ідеалістичними. На основі досягнень сучасної йому науки він став на шлях визнання первинності матерії й вторинності свідомості. Відповідно стверджував, що якість предметів, їх властивості не можуть існувати в окремій ідеальній сутності від самих предметів.

Учений був прихильником діалектичного способу мислення. Він обґрунтовував ідею нескінченності природи не тільки вшир — з точки зору безмежності простору, а й вглиб — з погляду невичерпності її явищ. Розвиток філософ розглядав як боротьбу протилежностей, процес заміни старого новим, як рух від простого до складного, від нижчого до вищого. Олександр Потебня наголошував на існуванні тісного зв'язку між простором і часом, відстоював ідею історичної еволюції мислення, розмірковував над питанням людського пізнання тощо [Там само].

Філолог Потебня розробив наукове підґрунтя східнослов'янської діалектології як самостійної дисципліни. У працях цієї проблематики він уперше в слов'янській філології систематизував ознаки української мови, за якими вона відрізняється від інших слов'янських мов.

Основою пізнання є чуттєвий досвід, джерелом якого виступає об'єктивна реальність. На думку О. Потебні, чуттєве сприйняття хоча і є основою

пізнання, воно ще не дає знання субвенції, якості дії, загального і необхідного, того, що становить основу науки. Це стає можливим завдяки наявності у людському мисленні раціональних форм пізнання. У своїх філософських дослідженнях проблеми пізнання учений керувався вченням Канта, але на відміну від нього стверджував, що визначальну роль у мисленні відіграє слово, мова. Саме завдяки мові людина змогла піднятися до вершини наукової діяльності й творчості. Тільки мова є засобом утворення понять, без яких неможлива ніяка наука [4, 187].

О. Потебня у своїх працях порушував проблеми походження мови, взаємозв'язок мови і мислення. Мовознавець піддавав критиці суб'єктивний (приймає предмети і явища природи за втілення їх ідей) і об'єктивний (заперечує об'єктивне існування світу) ідеалізм. Також він наголошував на тому, що між “думкою” і її предметом не може бути повної тотожності. Пізнаючи явища і предмети об'єктивного світу, людина, розмірковував учений, відображує їх “через власну суб'єктивність” і тим самим створює мислимий продукт, відмінний від об'єкта.

З точки зору мовознавця, світ можна сприймати через мову, що саме вона формує думку. У міфі, фольклорі й літературі він бачив похідні від мови моделюючі системи.

Учений Ф. Бацевич у монографії “Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси” (2009) порушує питання співвідношення мови і мислення. З точки зору мовознавця Олександра Потебні, думка і мова нероздільні, що мова без думки такою ж мірою неможлива, як думка без мови; що те й інше співвідносяться одне з одним як душа і тіло, сила і функція, сутність (зміст) і форма. Думка повинна розвиватись, отже, і мова повинна рости [1, 72, 73].

Учений В. Жайворонок у книзі “Українська етнолінгвістика” (2007) зазначає, що, за О. Потебнею, мова є головне і первісне знаряддя міфічного мислення [2, 74].

Мову вчений розглядав в органічному контексті соціального буття людини, її культури. Мова ставилася ним у ще одне сутнісне відношення — до народу і народності. На думку О. Потебні, мова нерозривно пов'язана з культурою народу. Він бачив у мові механізм, що породжує думку. У мові немовби закладені творчі можливості, думка проявляється через мову, де кожний акт мовлення є творчим процесом, в якому повторюється не готова істина, а відбувається постійний процес породження нової. Творцем мови є народ. Відповідно мова породжується “народним духом”, який зумовлює національну специфіку мови [4, 188].

Адже винародовлювання загрожує зникненням витіснюваної мови, що не може не призвести до втрати етнічної самобутності спільноти, оскільки саме мова індивідуалізує як окремі особи, так і національний загаль. Крім того, зникнення хоча б однієї мови призвело б до втрати загальнолюдською культурою цілої групи зв'язаних саме з нею мислительних процесів, а в результаті заміни “відмінності мов однією загальнолюдською” людство зазнало б

“зниження рівня думки”. З точки зору О. Потебні, загальнолюдська культура є інтегративним продуктом різних національних культур, існує через їх взаємодію. Діалог культур створює можливості для асиміляції інокультурних елементів, для саморозвитку і, отже, для поступу світової культури [4, 190].

Підкреслимо, що Олександр Опанасович один із перших застосував антиномії для описання явищ мови, ранніх стадій картин світу і, отже, був безпосереднім попередником структурних методів для описання мови й семіотичного підходу до надмовних феноменів.

Знання фольклору європейських народів було матеріалом, за допомогою якого він ілюстрував свої мовознавчі й філософські розвідки. Саме О. Потебні належить одне з перших науково-обґрунтованих досліджень міфотворчості.

Значну увагу Олександр Потебня приділяв питанню психології словесно-художньої творчості. Він — творець лінгвістичної поетики. Теорія поезії у мовознавця базувалася на аналогії між поетичним твором і словом. Практичною реалізацією теоретичних поглядів філолога став його переклад “Одісеї” українською мовою. Дослідженню давньоруських пам’яток присвячено праці — “Слово о полку Ігоревім” [3].

Отже, мовознавча спадщина видатного українського філософа, мовознавця, етнографа, фольклориста О. Потебні багатогранна. У своїх працях учений порушував такі проблеми: філософія мови, діалектологічне мислення, міфологія і мова, психологія мови, природа мови і мислення, мова і народність тощо.

Оскільки у своїй статті ми проаналізували лише мовознавчу творчість О. Потебні, потребують вивчення питання науково-просвітницької діяльності, про що йтиметься у наступних публікаціях.

Література

1. *Бацевич Ф.* Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси: Монографія / Ф. Бацевич. — К.: ВЦ “Академія”, 2009. — 192 с.
2. *Жайворонок Н. В.* Українська етнолінгвістика: Нариси: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Жайворонок. — К.: Довіра, 2007. — 262 с.
3. *Олександр Опанасович Потебня* / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Потебня_Олександр_Опанасович. — Назва з титул. екрану.
4. *Потебня А. А.* Мысль и язык / А. А. Потебня. — М.: Лабиринт, 2007. — 248 с.